

OLTU TARIM İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ VE BÖLGEDE KOOPERATİFÇİLİK FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

İhsan Pertev ÖZÇELEBİ (1)

ÖZET : *Bu araştırmada, tarım işletmelerini bir bütün olarak ele alıp, ekonomik analizleri yapılarak, kredi ihtiyaçları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Yukarı Çoruh Havzası ile Doğu Anadolu arasında bir geçit bölgesi oluşturan Oltu Tarım İşletmelerinin ekonomik analizleri araştırma konusu olarak seçilmiştir. Araştırmada ayrıca, tarımsal kalkınmamıza büyük bir katkısı olan kooperatiflerin, üretim artışında zorunlu inputları daha kolay, daha iyi koşullarla sağlaması ve artan üretimi en uygun şartlarla pazarlaması gibi hizmetleri gözönünde tutularak, bölgede işbirliği ve kasıtlı yardım esasına dayanan çalışmalar, mevcut kooperatiflerin faaliyetleri ve ortaya çıkan sorunları incelenmiş, alınması gereken önlemler belirtilmiştir.*

Oltu'nun 30 köyünde 138 işletmeyi kapsayan araştırma sonucunda işletmeler ortalaması, tarla arazisi 20.4 dönüm, işletme başına düşen nüfus 4.87 olarak belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerde aktif sermaye 176.000 TL.dir. 6139 TL hesaplanan pasif sermayenin % 50.9'unu Şeker Şirketine, % 40.8'ini T.C. Ziraat Bankası'na, % 8.3'ünü ise şahıslara olan borçlar teşkil etmektedir. Ortalama olarak bir işletmeye düşen toplam aile geliri de 47.163 TL'dir.

Bölgede ürünleri işleyip, değerlendirerek ve bu ürünlerin pazarlanmasını yapabilecek Tarım Kredi Kooperatiflerinin başarı sağlayacağına inanmaktayız.

(1) Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Erzurum.

ECONOMIC ANALYSIS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN OLTU AND A STUDY ON THE ACTIVITIES OF COOPERATIVES IN THE REGION

SUMMARY : *In this stud, the farms were taken as a whole and it has been tried to determine the credit needs of agricultural enterprises by making their economic analysis. For thes purpose, the economic analysis of farms in Oltu which is a transitional area between upper Çoruh valley and Eastren Anatolia have been chosen as the subject matter of our study. On the other hand, taking into consideration the services like marketing the increased production with the best possible conditions and providing the inputs necessary for the production increase easily and in good terms for the cooperatives having a great contribution to our agricultural devel opment the cooperation of people, activities of the existing cooperatives and their problems were investigated and the measures to be taken were disaussed.*

138 farm in 30 villages of Oltu were subjected to this study and it was concluded that the average size of tle farms was 20.4'da and population per farm was 4.87.

In the farms studied, active capital was 176.00 TL. The passive capital which was estimated as 6139 TL, 50.9 % was owed to Sugar Company, 40.8 % of it to T.R. Agricultural Bank and 8.3 % was to private people. Total income for an average family was 47.463 TL.

Thus we believe that Agricultural Credit Cooperations which deal with processing, evaliating and marketing of the agricultural products in the district will be successful in their attempts.

GİRİŞ

Tarımsal işletmeler, verim ve gelir artırıcı girdileri kullanmak için, kendi tasarrufları ile sağlayamadıkları gerekli sermayeyi, kredi kaynaklarından temin etmeye çalışırlar. İşletmeler, kredi ihtiyaçlarını daha çok resmi kuruluşlardan sağlamaya çalışırlar.

Türkiye'de tarımsal kredi veren kuruluşların başında T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi, Tarım Satış, Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri ve Şekerbank A.Ş. gelmektedir. Kuruluşlar, kredi verirken, genellikle işletmelerin belirli ürün gruplarını ve ayrı ayrı faaliyet kollarını gözönünde tutmakta, işletmelerin tüm kredi ihtiyaçlarını bir arada düşünmemektedir. Böyle bir aksaklığın önlenmesi için, işletmelerin bir

bütün olarak ele alınıp, ekonomik analizlerinin yapılması ona göre kredi ihtiyacının tesbit edilmesi gerekir. Bugün için Türkiye'de tarımsal işletmelerin ayrı ayrı ekonomik analizlerinin yapılmasına ve kredileme çalışmalarının ona göre düzenlenmesine olanak yoktur. Bu nedenle, bölgeleri karakterize edecek biçimde yapılacak işletme analizleri, ilgili kuruluşlara, kredi vermede yardımcı olacaktır.

Bu düşünceden hareket ederek, Erzurum İli sınırları içerisinde yer alan Oltu Tarım İşletmelerinin ekonomik analizleri araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Araştırmada tarım işletmeleri ile ilgili olarak iki konu üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri, işletmelerin ekonomik analizi ile üretim kaynaklarının ve işletme neticelerinin tesbiti, diğeri ise bölgede tarımsal kooperatiflerin gelişmesi ve yayılmasını önleyen nedenler.

Tarımsal işletmelerin analizi ve mukayeseleri ile üretim kaynakları ve işletme neticelerinin tesbiti konusunda çeşitli araştırmalar (Açıl, 1956; Açıl ve Köylü, 1971; Aksöz, 1966; Aras, 1954; Aras ve Çakır, 1967; Gülten, 1971; Güneş, 1973; Hatunoğlu, 1971, Özçelebi, 1973; Talim, 1973; Zoral, 1973) yapılmıştır.

Tarımsal kooperatiflerin kuruluş ve gelişmesi, çevrenin sosyo-ekonomik şartlarına uygun kooperatif şekilleri, işbirliği kavramının toplumdaki olumlu örnekleri ve kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak çevrenin hazırlanması gibi konularda yapılmış bir çok çalışma vardır.

Fındıkoğlu (1969) tarafından yapılan bir araştırmada, Sakarya'da Kooperatifçilik ve Zirai Kredi Kooperatifleri, bölge halkının işbirliği ve kooperatifçilikle ilgili davranışları incelenmiştir. Elazığ Merkez İlçe Tarım Kooperatiflerinin sorunları ile ilgili yapılan araştırmada, bir "Kooperatif Bankası"nın gereği, kooperatif ilkelerinin tarımsal kooperatiflere uygulanması, kooperatiflerin pazarlama hizmetlerinin geliştirilmesi ve kooperatifler kanalı ile üretim kaynaklarının müşterek kullanılması üzerinde durulmuştur (Karacan, 1975).

Hamilton (1973), yönettiği bir araştırmada, geliri düşük tarım kooperatiflerinin başarısızlık nedenlerini çeşitli kooperatiflerde yaptığı incelemelerle tesbite çalışmıştır. Dinamik Ekonomi içinde çiftçi kooperatiflerinin Rolü adlı çalışmada ise, endüstriyel hammadde gıda üretimi ve özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere tarımsal ürün ihracının gerekli kıldığı iş hacminin kooperatiflerce sağlanmasındaki yarar ve kolaylıklar işlenmiştir (Brandt, 1963). 1960-1970 döneminde, süt endüstrisi içinde sütçülük kooperatiflerinin pazarlama faaliyetlerinin incelendiği çalışmada, üreticilerin sosyo-ekonomik seviyelerine uygun kooperatif kuruluşlarından örnekler verilmiştir (Knutson, 1970).

Kooperatiflerle ilgili bu çalışmaların yanısıra, aynı konuyu çeşitli yönleriyle inceleyen başka yayınlar da vardır (Bakken, 1954; Parris, 1973).

MATERYAL VE METOT

Araştırma Oltu İlçesinin 30 köyünü kapsamaktadır. Tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 138 işletmede yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler araştırmada kullanılmıştır. Bu verilere ilaveten bölge için 1975 yılı kredi ve kooperatiflere ait bilgiler, Ziraat Bankası, Şeker Pancarı Bölge Şefliği, Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi ve Köy İşleri Bakanlığı Erzurum Kooperatifleri Bölge Müdürlüğü'nden alınmıştır.

İşletmeler üç grup altında toplanmış, buna göre tesbit edilen işletme varlıkları ve neticeler değerlendirilmiştir. I. grup 1- 25, II. grup 26-50 ve III. grup 51-100 dönüm arasında arazi varlığı olan işletmelerden oluşturulmuştur.

İşletmelerin ekonomik analizinde, bütçe metodundan T.C. Ziraat Bankası Kredileri ile işletme değerleri arasındaki bağlantının tesbitin de ise korelasyon katsayısından faydalanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma bölgesinde bulunan işletmelerin arazi çeşitleri tarla ve çayır arazisinden ibarettir. İşletmeler ortalaması olarak bir işletmeye düşen ortalama arazi genişliği 21.6 dönüm olup, bunun % 75.0'i sulu, % 19.4'ü kiraç ve % 5.6'sı çayır arazisidir. İşletmeler ortalaması 20.4 dönüm olan tarla arazisinin % 90.7'si ekili, % 9.3'ü nadas arazilerdir. Ekili alanın % 68.6'sı tahıla, % 20.1'i endüstri bitkilerine, % 1.5'i yem bitkilerine, % 0.5'de sebze üretimine ayrılmıştır. İşletmelerdeki bitkisel üretimde dönüme verim, budğayda 205 kg, arpada 229 kg, şeker pancarında 4232 kg, mısırdada 247 kg, patatestede 2250 kg, yoncada 894 kg ve çayır otunda 809 kg'dır.

İşletme başına ortalama nüfus 4.87 olarak belirlenmiştir. Bu nüfusun % 44.1'i kadın, % 55.9'u erkektir. Toplam nüfusun % 12.1'i 0-6 yaş, % 21.4'ü 7-14 yaş, % 54.8'i 15-49 yaş, % 11.7'si de 50 ve daha yukarı yaş gruplarını oluşturmaktadır.

İşletmeler ortalamasında işgücü sayısı (EİB) 2.83, çalışılabilir gün sayısı 846, işletme içi çalışılan işgünü (EİG) sayısı 368, işletme dışı çalışılan işgünü 95 ve atıl işgünü sayısı 386 olup, çalışılabilir gün sayısına oranı % 45.5'tir. İşletmelerde ortalama 15.9 gün yabancı işçi çalıştırılmış ve 810 TL ücret ödenmiştir.

İşletmelerde ortalama aktif sermaye 176.001 TL olup, bunun % 51.5'i toprak, % 19.9'u hayvan, % 19.0'u bina, % 5.1'i bitki, % 2.7'si alet ve makina, % 0.8'i malzeme, % 0.6'sı arazi ıslahı ve % 0.4'ü para sermayesinden oluşmaktadır. İşletme genişliği ile beraber artan çiftlik sermayesinin aktif sermaye içindeki payı % 71.9-% 86.4 arasında değişmektedir.

İşletmeler ortalaması 8423 TL olan pasif sermayenin % 50.9 'unu Şeker Şirketine, % 40.8'ini T.C. Ziraat Bankası'na, % 8.3'ünü şahıslara olan borçlar teşkil etmektedir. Şeker Şirketi'nin vermiş olduğu kredilerin tamamı tarımsal faaliyetlerde, T.C. Ziraat Bankası kredilerinin % 5.8'i tamamen tüketimde, şahıslardan alınan kredinin ise % 86.0'sı tüketimde kullanılmaktadır.

İşletmelerin çeşitli aktif kıymetleri ve üretim sonuçları ile T.C. Ziraat Bankası'ndan alınan krediler arasında istatistiki bakımdan önemli bağlantılar bulunmuştur. Bununla beraber, arazinin dönümü ile alınan kredi arasında bir bağlantı bulunamamıştır. Bu durum, işletme arazilerinin tam olarak tapuya kayıtlı olmayışlarından, kayıtlı dönüm miktarı ile varolan arasındaki büyük farklılıktan ileri gelebileceği düşünülebilir.

Etüd edilen işletmelerde ortalama 43.460 TL olan gayrisafi hasıla değeri 35.208 TL - 97.814 TL arasında değişmektedir. Gayrisafi hasılanın % 44.9'unu bitkisel üretim, % 34.1'ini hayvansal üretim, % 7.0'sini çiftçinin oturduğu ev kirası ve işletme dışında tarımsal işlerde çalışma geliri, % 14.0'ünü de demirbaş kıymetindeki artış değerleri oluşturmaktadır.

Ortalama işletme masrafları 29.139 TL olup, 26.388 TL- 51.092 TL arasında değişmektedir. Bu masrafları, işçilik (% 68.5), cari masraflar (% 18.7) ve demirbaş kıymetlerindeki eksilme ve amortismanlar (% 12.8) meydana getirmektedir.

İşletmelerde ortalama saf hasıla 14.321 TL'dir. Toplam işletmelerin % 22.5'inin saf hasıla menfidir.

Ortalama tarımsal gelir 26.369 TL - 68.952 TL arasında değişmekte olup, işletmeler ortalamasında 32.394 TL'dir. Nüfus başına düşen ortalama tarımsal gelir 6652 TL olup, Türkiye ortalaması tarım sektöründeki nüfus başına düşen milli gelirden az değildir.

Ortalama bir işletmeye düşen iş kazancı ise 13.960 TL olup, EİB'ne düşen miktarı 37.90 TL'dir. Ortalama öz sermaye rantı 13.994 TL olup, dönüme 648 TL düşmektedir.

Araştırma sonucunda bir işletmenin toplam aile gelirinin 47.163 TL olduğu tesbit edilmiştir.

Araştırma bölgesinde, çevrenin sosyo-ekonomik şartları, çiftçiler arasında işbirliğine dayanan gönüllü çalışmalar, faaliyetlerini üyelerinin çabalarıyla devam ettiren bazı kooperatiflerin varoluşu ve çiftçilerin kooperatifleşmeye karşı olumlu eğilimleri, başarılı kooperatiflerin kurulabileceğine dair iyi işaretlerdir. Gerekli hazırlıklar yapılmadan, amaçları dışındaki düşüncelerle kurulmuş olan Köy Kalkınma Kooperatifleri, başarısız çalışmalarıyla bölgede gelişme şanslarını azaltmıştır. Kooperatiflerin üretim ve pazarlama gibi tarımsal faaliyetlere yönelmesi ve gerekli tesis için ucuz ve emin dış kaynaklar bulunması halinde çiftçilere faydalı olacağı inancındayız. Şeker Pancarı Ekicileri İstihsal Kooperatifleri, tek ürün olarak şeker pancarı üretimini hedef almalarına rağmen, çiftçilere çalışmalarında faydalı olmaktadır. Şeker Şirketi tarafından yürütülen besicilik programının, daha geniş bir çiftçi kitlesine götürülmesinde Pancar Kooperatifleri aracı olursa, üyeleri olan çiftçilere yakın bir yerde satış mağazaları açarsa ve üyelerinin tüm işletme faaliyetlerine göre hizmetlerini planlarsa daha faydalı olacağı inancındayız.

Mevcut şartlar gözönünde bulundurularak, bölge için hayvancılığa yönelik üretim ve pazarlama Kooperatifleri en uygun kooperatif tipi olarak düşünülebilir. Bu işte, kurulacak Kooperatifler Bankası ve T.C. Ziraat Bankası'nca finanse edilebilecek, Merkez ve Bölge Birlikleri tarafından her türlü kontrolleri yapılacak ve kolaylıkları sağlanacak, üyelerine kredi ve üretim girdileri temin edebilecek, ürünlerini işleyip, değerlendirip pazarlamasını yapabilecek Tarım Kredi Kooperatifleri'nin başarı sağlayacağı kanısındayız.

KAYNAKLAR

- Açıl, F., 1956. Samsun İli Tütün İşletmelerinde Rantabilite, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No : 105, Ankara.
- Açıl, F., K. Köylü, 1971. Zirai Ekonomi ve İşletmecilik Dersleri. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No : 465, Ankara.
- Aksöz, İ., 1966. Erzurum Ovasındaki Ziraat İşletmelerinin Ekonomik Durumu, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Araştırma Enstitüsü Yayınları, Erzurum.
- Aras, A., 1954. Kars Süt Mamüleciliği İşletmelerinin Ekonomik Yapısı. Ankara Üniversitesi Yayınları No : 58, Ankara.
- Aras, A., C. Çakır, 1967. İşletme Planlamasında Kullanılmak Üzere Bazı Normların Elde Edilmesi Amacı ile Fakülte Çiftliğinde Tutulan Üretim Kayıtlarının Analizi. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No : 154, İzmir.

- Bakken, H.H., 1954. Principles and Their Role in the Statutes Relating to Cooperatives. Wisconsin, Wisconsin Law Review, July.
- Brandt, K., 1963. The Role of Farmers Cooperatives in a Dynamic Economy. Berkeley Bank for Cooperatives, San Francisco, Sept. 23.
- Fındıkoğlu, Z.F., 1969. Sakarya'da Kooperatifçilik ve Ziraî Kredi Kooperatifleri. Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi No : 14, Adapazarı-İstanbul.
- Gülten, Ş., 1971. Erzincan İli Kemaliye İlçesindeki Ziraat İşletmelerinin Ekonomik Durumu. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No : 41, Erzurum.
- Hamilton, W.L., 1973. A Study of Rural Cooperatives Analysis. National Technical Information Service U.S. Department of Commerce. 5285 Port Royal. Springfield Vo. 22151, February.
- Hatunoğlu, T., 1971. Yukarı Pasınler Ovasında Şeker Pancarı Üreten Tarım İşletmelerinin Doğrusal Programlama Metodu ile Ekonomik Analizi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Karacan, A.R., 1975. Elazığ Merkez İlçe Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Tarımsal Kredi Kooperatifçilik Sorunları ve Toplum Kalkınmasında Tarımsal Kredi ve Kooperatiflerinin Rolü. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No : 176, Ankara.
- Knutson, R.D., 1970. Cooperative Bargaining Developments in the Dairy Industry. 1960-1970. With Emphasis on the Central United States. U.S. Department of Agriculture Farmer Cooperative Service. Washington D.C.
- Özçelebi, İ.P., 1973. Erzurum İlinde Tarım Kredi Kooperatiflerine Üye Olan Tarımsal İşletmelerin Ekonomik Analizi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No : 154, Erzurum.
- Parris, W.S., 1973. How Cooperatives Communicate With Their Members ? Farmer Cooperative U.S. Department of Agriculture. Washington, D.C. Tulane University. New Orleans, Louisiana August 6.
- Talim, M., 1973. Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu. Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli, Ankara.
- Zoral, K.Y., 1973. Yukarı Pasınler Ovasında Patates Üreten İşletmelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Erzurum.